

Fiatalkorú fogvatartottak önismeretének és kommunikációjának fejlesztése

A marosvásárhelyi börtön fiatalkorúak börtönévé vált, amely az egyedüli fiatalkorú bűnözőket fogadó intézet Erdélyben. Ez új kihívást jelent a börtön dolgozóinak, de ezzel együtt számtalan lehetőség forrása is. A lehetőségek egyike az, hogy nyissanak a társadalom irányába, egyrészt kapcsolatokat teremtsenek külső intézményekkel (iskola, könyvtár, munkahelyek), másrészt olyan ismeretek, készségek és képességek elsajátítására tegyék a hangsúlyt, amelyek megkönnyítik a fogvatartottak közösségbe való visszailleszkedését. Így született meg egy együttműködési szerződés a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem Humántudományok Tanszéke és a Marosvásárhelyi Büntetés-végrehajtó Intézet között. A börtönben tett látogatás után az egyetemisták egy része önkéntes munkára kötelezte el magát, felvállalták, hogy önismereti és kommunikációfejlesztő, valamint alkohol-, cigaretta- és drogprevenciós csoportokat tartanak a fiatalok számára. Ebben a tanulmányban az önismereti és kommunikációfejlesztő kiscsoport munkája kerül bemutatásra, írunk a csoportban résztvevő fiatalok sajátosságairól speciális élethelyzetükből adódóan, a csoportfolyamatról, a tevékenységek alapjául szolgáló játékokról, gyakorlatokról, valamint levonunk néhány következtetést.

Fogvatartott fiatalok

A börtön egy mesterséges életter, amihez a fogvatartottak idővel megtanulnak alkalmazkodni, viszont ha ezek az alkalmazkodási minták túl erősen rögzülnek, zavarhatják a későbbiekben a szabad életben való boldogulást (Boros 2002). Ez az egyik indok a sok közül, amiért elengedhetetlen a fogvatartott fiatalok önismeretével, kommunikációfejlesztésével foglalkozni, akik örömmel létesítenek kapcsolatot a külvilággal a segítő személyén keresztül, mivel így közelebb kerül hozzájuk az otthonuk, továbbá a beszélgetések során személyre szabott figyelemben van részük, ami segíti őket az önmagukra találásban.

A fogvatartott fiatalok serdülő-, illetve fiatalkorúak, akik életkori sajátosságaikból adódóan is hajlamosak a változásra mind viselkedésben, mind kognitív, emocionális szinten. A velük való foglalkozás során változik a nézetrendszerük, a csoportnyomás vezérli a viselkedésüket, más barátválasztási motívu-

maik kerülnek előtérbe. A fogvatartottak barátságválasztásával fontos foglalkozni, mert hasonló korú fiatalokkal vannak kapcsolatban, laknak együtt egy zárt élettérben, és a barátság lehet jelen helyzetükben a legintenzívebb személyes kapcsolatuk. Egy ausztráliai általános iskolások körében végzett kutatás arról számolt be, hogy a gyerekek a legjobb barátjukat a gondoskodáshoz (szeretet, törődés, vigasztalás, védelmezés, elérhetőség, bántalmazás hiánya) tartozó és az együttérzéshez (kölsönös fontosság, kölsönös megértés, osztozás egymás élményeiben, közös hobbi, érdeklődés) kapcsolódó attitűddel jellemzik (Cole–Cole 2006). A serdülőkorba lépő gyerekek a kölsönös bizalommal, a kölsönös rokonszenvvel, a segítőkészséggel, a szolidaritással, a hasonló érdeklődéssel és az ízléssel, a régi ismeretséggel, az együtt eltöltött idővel indokolják a barátságválasztásukat (Zsolnai, id. Zsubrits 2007). A börtöngengék szempontjából kifejezetten jelentős, hogy ebben az életkorban megnő a kortárs kapcsolatok fontossága, erősödik a társas kontroll.

Identitáskeresésüknek is tulajdonítható, hogy zavarosan döntenek a jó és a rossz között, ezért a tizenhét éves korig elkövetett bűncselekményekhez elnézőbben viszonyul a törvénykezés is. Tapasztalataink is azt mutatják, hogy többen kíváncsiságból, egy gyerekkori meggondolatlan bolondság, kalandvággy miatt kerültek rácsok mögé.

Ebben az életkorban szimbólumokat használnak, a szimbólumok mögötti eszmékhez konform módon igazodnak, és ezúton alakul ki a fogyasztói magatartás. Megjegyzendő, hogy a fogyasztói társadalom által meghatározott értékekhez való igazodás a fiatalkorúakat kábítószerfogyasztásra vagy vagyon elleni bűncselekményekre készítheti.

Ismert börtönjelenség, hogy egyes fiatalkorú fogvatartottak a bebörtönzés idején nem rendelkeznek szexuális tapasztalatokkal, ugyanakkor a szexuális vágy és a frusztráló bezártság egyidejű jelenléte vezethet a börtönben időnként előforduló fiatalkorú homoszexuális erőszakhoz. Megfigyelések azt mutatták, hogy a férfiak körében az erőszakos szexuális kapcsolatok a gyakoriak, a nőknél viszont az ilyen jellegű kapcsolatok alapja a törődés és a szeretet (Boros 2002).

A fiatalkorú fogvatartottak erkölcsi fejlődése visszamaradott speciális élethelyzetük miatt is, Kohlberg (1976, id. Cole – Cole, 2006) erkölcsi fejlődés elmélete szerint általában a harmadik szakaszig sem jutnak el, ami azt jelenti, hogy folyton mások elvárásainak akarnak megfelelni, igénylik, hogy mások ítéljék meg cselekedeteiket. A fogvatartott fiatalok közvetlen környezetében nincsenek vagy kevesen vannak hozzájuk közel álló olyan személyek, akiket példaképüknek tekinthetnének erkölcsi értelemben, ami alapvető fontosságú a reszocializáció szempontjából.

A fiatalokkal végzett formatív munkáról

A tevékenységek kiscsoportban zajlottak összesen nyolc alkalommal, illetve egy, másfél órás időtartammal. A kiscsoportos tevékenységet három egyetemista vezette több alkalommal a börtön egy pszichológusának a jelenlétében. Általános célok közé tartoztak a következők: egymás megismerése, bizalmi légkör kialakítása, az önismeret és az önkifejezés fejlesztése, a kommunikációs készségek fejlesztése, együttműködés, empátia fejlesztése. A célok megvalósítása érdekében a nyolc alkalom strukturált játéka, gyakorlatai a következő témákra fókuszáltak:

1. alkalom: ismerkedés, szerződés-kötés;
2. alkalom: verbális és nem verbális kommunikáció;
3. alkalom: kommunikációs stílusok;
4. alkalom: érzelem- és önkifejezés;
5. alkalom: önismeret fontosságának tudatosítása;
6. alkalom: pozitív énkép kialakítása;
7. alkalom: egyén és csoport kapcsolata;
8. alkalom: kiértékelés, lezárás.

A nyolc tematikus alkalom sajnálatos módon nem követhette egymást folyamatosan, volt egy hónapos megszakítás, mivel a börtönben járvány tört ki, és az intézmény karanténba került.

A helyszín

A fogvatartási intézet egy terem biztosított a csoportfoglalkozások levezetésére. Ebben a teremben hasonló jellegű tevékenységek zajlanak. Itt ugyanakkor lehetőség nyílik az egyéni és csoportos foglalkozások során alkotott munkák kiállítására. A teremhiány miatt egy nagyobb terem válaszfalal kettéosztottak. Ily módon lehetőség adódik két tevékenység párhuzamos lebonyolítására, ami időnként megnehezítette a munkát. A könnyed átjárhatóság pedig akadályozta a bizalmi légkör kialakítását és fenntartását, amely elengedhetetlen egy önismeretet célzó csoport esetében. Igyekeztünk a lehetőségekhez mérten a helyszínt barátságossá tenni különböző képekkel, gyertyákkal, zenével.

A résztvevők

A csoport nyolc résztvevővel indult, azonban a folyamat során páran lemorzsolódtak. Ennek oka egyrészt a börtön szabályzata, ugyanis a 21. életévet betöltött fogvatartottakat áthelyezik a felnőttkorúak börtönébe, másrészt a résztvevők közül sokan dolgoznak, ezért nem mindig tudtak résztvenni a foglalkozá-

sokon. A csoport összetételéről elmondható, hogy 18 és 21 év közötti magyar nemzetiségű fiatalokból állt. A csoport heterogén volt lakhely, családi háttér, iskolázottság és kultúra szempontjából.

Kezdetben gondot jelentett, hogy a résztvevők közül páran olvasási és írási nehézségekkel küszködtek, és a többiek nem tanúsítottak kellő türelmet velük szemben, ami gyakran megjegyzésekben, kinevetésben nyilvánult meg. A szerepek a csoportban hamar körvonalazódtak. Már az első három alkalom után kiderült, hogy ki a dominánsabb. Néhányan ezt úgy reagálták le, hogy a dominánsabb személyeket véleményalkotásban, viselkedésben utánozták, és visszahúzódtabbakká váltak.

A foglalkozások elején a speciális helyszín rányomta bélyegét a munkára, mivel nagyon merevek voltak a csoporttagok, nem tudták elválasztani a csoportszabályokat a börtön szabályaitól. Ez abban nyilvánult meg, hogy nyitott kérdésekre mechanikus válaszokat adtak, a példák esetén nem tudtak elvonatkoztatni a megadott mintától, a szabad cselekvési térrel pedig nem tudtak mit kezdeni. Ezt jól szemlélteti a következő példa, amikor az egyik gyakorlat során az lett volna a feladatuk, hogy mindenki a kapott szerepek szerint viselkedjen, azonban ez egyáltalán nem működött, zűrzavart okozott, a gyakorlatot le kellett állítani, és időt szánni a történetek megbeszélésére.

Kezdetben meglepő volt az, hogy a résztvevők nem ismerik egymást, a börtön falai között nincs lehetőség mélyebben megismerkedni, még akkor sem, ha azonos részlegen laknak. Az adott körülmények mellett közrejátszik az is, hogy nehezen tudnak megbízni egymásban. A gyakorlatok során, ha egymást jellemezni kellett, akkor a külső tulajdonságokra koncentráltak leginkább. Idővel kiderült, hogy nemcsak az egymás ismerete, hanem az önmagukról alkotott képük is szélsőséges. Érdekes volt megfigyelni, hogy mennyire a végletekben gondolkodnak önmagukról, egy bizonyos területen vagy jónak, vagy rossznak tartják magukat. A speciális élettérből adódóan pedig más tulajdonságokat ítélnak jónak és rossznak, mint ami a civil életben általunk megszokott. Előnyös tulajdonságnak tekintik például azt, ha egy személy határozott, domináns, fizikailag erős, esetenként agresszív, mivel ez a börtön keretei között a túlélést segíti.

A csoportfolyamatról

Az első alkalommal sor került a bemutatkozásra, csoportszabályok megbeszélésére, az elvárások, az igények megfogalmazására. Mire bejutottunk a börtön falai közé, a fiatalok már vártak minket, pozitívan viszonyultak hozzánk, érdeklődőek voltak. Az igények és elvárások között szerepelt, hogy legyen minél hosszabb a foglalkozás és, hogy tanuljanak valami újat. A csoportszabályok

megkötésekor már sokkal aktívabbak voltak, néhány résztvevő bátran vállalta, hogy az általa javasolt, és mindenki által jóváhagyott szabályt felírja a kartonlapra.

A második alkalommal interaktív játékokkal készültünk. A közösen történő alkotást nagyon élvezték, jól megoldották együtt a kreativitást is igénylő feladatokat. Itt már érződött, hogy önmagukról szabadon és nyíltan beszélni számukra nehéz, és a túlzott szabadság a játék során problémát jelent.

A következő alkalom témája a kommunikáció volt, rövid elméleti résszel és interaktív gyakorlatokkal készültünk. Az elmondott információkra figyeltek, és érdeklődtek a kommunikálást gátló tényezőkről szóló feladatok iránt. Ehhez a szájról szájra gyakorlatot alkalmaztunk, ami után a közös megbeszélés során arról számoltak be, hogy mennyire nehéz pontosan megjegyezni a hallott információt, és mennyi félreértés születhet ebből. Ennek kapcsán beszéltünk a pletyka születésének folyamatáról.

Ezután a kommunikációs stílusok következtek. Bemelegítő feladatok során lehetőségük volt egymásnak kérdéseket feltenni. A legtöbb kérdés arra vonatkozott, hogy ki mikor szabadul, mennyi időt kell még a börtönben töltsön. A csoport egyik résztvevője egy általa ismert, a témához kapcsolódó játékot mutatott be, és megtanította rá a többieket is. Úgy értékeltük, hogy ennek mindenképp helyet kell adni a munka során, mivel ez a játék úgy a bemutató személynek, mint a csoport többi tagjának sikerélményt nyújtott. A kommunikációs stílusok kapcsán a feladatok megvilágították, hogy a résztvevők többsége az agressziót alkalmazza, mint probléma-megoldási módszert. Szerepjáték során egy számukra ismerős helyzetet vittünk be, a börtönélet aktuális problémáit kellett eljátszák. Itt nagyon jól körvonalazódott az agresszív megoldásra való hajlam.

Az önismeretet célzó játékokkal kapcsolatosan arra tettük a hangsúlyt, hogy ki milyen tulajdonsággal, készséggel, képességgel rendelkezik, miben szeretne fejlődni, milyen tervei vannak a jövőt illetően, kik azok az emberek, akik modellértékűek számukra és, hogy milyen kapcsolatban vannak a társaikkal. Olyan gyakorlatokat alkalmaztunk, amelyek során önmagukat, társaikat kellett jellemezzék, és alkalmat kaptak arra, hogy visszajelezzenek egymásnak az esetleges véleménykülönbségeket illetően. Például a varázsbolt nevű gyakorlat során mindenki választott magának három olyan tulajdonságot, amelyben fejlődni szeretne. Ezután – a többiekkel együtt – megbeszélték, hogy mit kellene tenniük ennek érdekében.

A modellértékű személyek bemutatásakor érdeklődéssel figyeltek egymásra, főként akkor, amikor arról volt szó, hogy ki milyen nehézséggel szembesült, hogy küzdötte le az adott nehézséget, milyen más érdekesség jellemző az életére. A jövőkép megfogalmazása során nagyon bizonytalanok voltak. Habár

várják, hogy szabaduljanak, nem mindenki tudja, hogy utána mihez akar kezdeni, mit fog csinálni. Erre a témára az egyik fiatal nagyon hevesen reagált, és ő azt fogalmazta meg, hogy kevés benne a kitartás, az elszántság, ezért nem érzi stabilnak a jövőjét, és habár minden este a jövőbeli tervein gondolkodik, még nem sikerült kiválasztania a neki megfelelő utat.

Az önismereti témakört agyagozással zártuk, amit úgy vezettünk fel, hogy az önkifejezés egyik eszköze, amely segít abban, hogy a bennük lévő érzéseket, élményeket életre keltsék. Minden résztvevő kapott egy agyagdarabot, és az volt a feladatuk, hogy megalkossák belőle a számukra fontos személyek, események, helyszínek jelképét. Az agyagozást teljes komolysággal vállalták, és az alkotás után nyíltan indokolták az adott forma választását. Az általuk alkotott munkák a mellékelt képeken láthatók.

Következtetések

A kezdeti célok átfogalmazódtak bennünk a folyamat során a következőképpen: bizalmi légkör kialakítása, irányító-irányított helyzet megszüntetése, kommunikációs stílus megváltoztatása, kölcsönös elfogadás fejlesztése. A csoportfolyamat közepe táján be kellett látnunk, hogy nehéz a helyzet specifikusságából adódóan az alapvető bizalmi légkör kialakítása, és így önámítás lenne a korábbi célokhoz való görcsös ragaszkodás.

Azt tapasztaltuk, hogy a csoporttagok azokat a dolgokat, amelyek rájuk nézve terhelőek vagy kellemtelenek, egyszerűen blokkolják. Nem beszélnek arról, ami nekik fájdalmat okoz. Ha meg is említenek ebből valamit, azt csak nagy általánosságban teszik.

Pozitívumnak értékeljük, hogy sikerült kicsit fellazítani az irányító-irányított szerepköröket, a kommunikációs stílusokban pedig enyhe változás következett be. A kezdeti agresszív reakciók a csoportfolyamat végére megszélidültek, gyakoribb volt az asszertív megnyilvánulás. Egyre jobban figyeltek egymásra, és

megértőbbé váltak a másik személye iránt. Képesek voltak az egyéni megnyilvánulásokat az összefüggéseikben látni, így már nem nevelték ki egymást, és nem gúnyolódtak egymással. Az is észrevehető volt, hogy egymást jobban megismerték, és ezáltal segítőkészebbek lettek. További pozitívum, hogy a speciális helyzetből adódóan a fiatalok értékrendje (negatív tulajdonságok pozitív megítélése) némileg megváltozott a követhető példaképekről és tulajdonságaikról szóló beszámolók alapján. A kreatív, alkotást igénylő foglalkozások által pedig növelhetőnek bizonyult az önkifejezés sikeressége, valamint nyitottabbakká váltak.

Negatív érzés számunkra, hogy az egyik kerülő magatartású fogvatartottat nem sikerült bevonnunk a folyamatba, így fokozatosan kimaradt. Zavaró tényező volt, hogy a befejező alkalom a börtönben kitörő járvány miatt egy hónapot csúszott, így nehéz volt a visszarázódás, és nehezzé vált a folyamat kiértékelése is.

Összegzés

A fogvatartottakkal való munka nagyon pozitív hatással volt ránk, óriási szakmai tapasztalatra tettünk szert, mivel a börtönben való csoportos munka folyamatos rugalmasságot, ötletességet és gyors helyzetfelismerési képességet igényel. Meglátásunk szerint fontos, hogy az ilyen jellegű kezdeményezések folyamatosakká váljanak, mert hozzájárulnak a fogvatartottak könnyebb visszailleszkedéséhez a társadalomba, valamint fejleszti a segítő hivatást választó egyetemisták szakmai személyiségét.

Bibliográfia

- Boros J.– Csetneky L. (2002): *Börtönpszichológia*. Rejtjel Kiadó, Budapest.
Csepeli Gy. (1997): *Szociálpszichológia*. Osiris Kiadó, Budapest.
Cole, M.–Cole, S. R. (2006): *Fejlődéslélektan*. Osiris Kiadó, Budapest.
Zsubrits A. (2007): *A gyermekkori kötődések motívumai*. Forrás: www.oki.hu